

Korona sonrası dünya: Sonuçları da kendisi kadar dramatik olacak mı?

Şanlı Bahadır Koç

Korona direk veya dolaylı dünyanın tamamını hızlı ve şiddetli sarstığı için, 1) uluslararası sistemin kural, norm, denge ve doğasını, 2) ikili ve bölgesel ilişkileri, 2) ticaret-finansman-yatırım-turizm-göç-eğitim-işgücü akımlarını ve 4) ülkelerin-devletlerin içini de hızlı, derin ve kalıcı olarak etkilemesi bekleniyor. Olabilir. Ama henüz “olayın” (ve evin!) içinde olduğumuz ve olay oldukça dramatik gerçekleştiği için biraz abartılıyor olabilir. Gelecek değişimin şekil ve sonuçlarını şimdiden tahmin etmek kolay değil, çünkü çok sayıda bilardo topu birbirine çarpıyor/çarpacak, ortaya bazı sürpriz ve belki de sadece mütevazı sonuçlar da çıkabilir. Ama düşünmeye, çok iddialı olmadan tahmin etmeye ve hazırlık yapmaya bir yerden başlamak gerekiyor.

İlk başta “ağacın alçak dallarındaki meyveleri” toplayalım: Önümüzdeki dönemde krizi daha az kayıpla atlatan ülkelere bakarak aşağıdaki kavramların (belki sadece sözde ama bazen de pratikte) öne çıktığını göreceğiz: “**akıllı devlet**”, “**öğrenen devlet**”, “**çevik devlet**”, “**şeffaf devlet**”, hesap veren devlet, “**dayanıklı**” toplum, kötü günler için biriktiren ve hazırlık yapan toplum, uzmanlarını, 1) iyi yetiştiren, 2) güvenen ve 3) dinleyen toplum/devlet. Bunların arzu edilir olduğunu söylemek için bu krize gerek yoktu tabii, ama korona bunları devletlerin gündemine daha ciddi sokacak.

Bu kriz gösterdi ki, **devletler çok çok önemli**. Bu tür krizlerden sizi uluslararası şirketler kurtaramaz. **Wall Street ülkenin kaynak, fikir ve çabalarını organize edip bu tür bir problemin üzerine süremez**. Medyanın önemi çok fazla olmakla beraber yapabilecekleri büyük ölçüde bilgilendirmek, kamuoyu oluşturmak, eleştirmek ve uyarmakla sınırlı. Ama devletler önemli derken tabii “devlet var, devlet var.” Hem teknik, kaynak, bilgi, personel, uzmanlık, hiyerarşi, meşruiyet, devamlılık, para ve iş yapma becerilerine sahip olmalısın, hem de otoriten güçlü olmalı. Genelde merkezi devletler bu krizde parçalı yapısı olanlara göre daha şanslı olabilir, diğer her şey aynı kalmak şartıyla. Ama bunun da istisnaları var. Çin merkezi ve güçlü yapısıyla (ilk birkaç haftaki dönemi saymazsak) hızla İtalya

büüklüğündeki bir eyaleti kapattı ve sadece kendine değil belki de dünyanın geri kalanına zaman kazandırdı. Bu tür bir kararı Batılı hiçbir devlet o kadar hızlı alamazdı. Hatta denebilir ki, Çin örneği olmasa belki de hiç alamazlardı. İspanya'nın parçalı yapısının onun hızlı cevap vermesini engellediği söyleniyor. Öte yandan Almanya da federal bir devlet ama şu ana kadar görünen komşularının çoğuna hatta tamamına göre daha başarılı. Tabii bunda sağlık sisteminin gücü ve "cepte hazır ekstra paras"ı olmasının da rolü olmalı.

İkinci kolay tahmin, **ABD ile Çin arasında rekabetin** artacak olması. Koronadan hangisi, 1) daha çok insan kaybedecek? 2) ekonomisi ne kadar (oran/süre) küçülecek? 3) başkalarına hangisi ne kadar a) tıbbi gereç b) uzman(lık), c) parasal yardım edecek? 4) hangisi koronaya karşı ortak çabalara liderlik edecek? 5) aşığı kim bulacak?

Bu soruların cevabı hangisinin kriz sonrasında ne kadar güç, etki, prestij, konum kazanacağını etkileyecek faktörler olacak. Ayrıca muhtemelen 6) "korona nereden çıktı", "kim, nasıl çıkardı" sorusu da bir tartışma ve karşılıklı iddia meselesi olacak.

Koronanın en azından bir süre muhtemelen uzunca bir süre **küreselleşme** diye bilinen sınıraşan süreçleri farklı şekil ve derecelerde sekteye uğratması, milliyetçilik, yerellik, kendine yeterlilik gibi ideoloji, değer ve idealleri güçlendirmesi beklenebilir. Tedarik zincirlerinin bu tür şoklara karşı kırılganlığı uluslararası şirketleri önlem almaya itecek: Sadece stokları arttırmak, bir ürüne katkı yapan ülke sayısını azaltmak (ya da belki arttırmak!) yoluna gidecekler. Üretimin tüketicilere daha yakın yerlere taşınmasının örneklerini de göreceğiz ama bu hangi yoğunlukta olacak? Tabii burada devletler ve siyaset de devreye girecek. Korumacılık artar ve sadece Trump'la sınırlı bir şey olmadığı, ondan sonra da artarak devam edeceği düşünülürse şirketlerin dönüşü hızlanabilir. Bunun yanında korona gibi tehditlere karşı uluslararası işbirliği gerekli olsa da bu rüzgardan uluslararası işbirliği, uluslararası kurum ve normların da olumsuz etkilenmesi şaşırtıcı olmaz.

ABD: Koronanın devlete/ideolojilere/partilere/liderlere bakışa yönelik etkisi de izlenecek. Trump krizi iyi yönetti mi? Demokrat valiler başarılı mıydı? Otoriter yönetimler demokrasilere göre daha mı hızlı ve etkili

karar alıyor? Merkezi mi, yoksa federal yapılar mı daha iyi sonuç aldı? Yerel/merkez ilişkisi nedir? ABD siyasi olarak kutuplaşmış bir ülke ve federal bir devlet. Burada enteresan bir şey oldu: Trump'ın baştaki yavaşlığına rağmen federal otoriteler, valiler inisiyatif aldılar. Yani parçalı yapı burada dezavantajın sınırlandırılmasına yaradı. Tabii şunu unutmayalım: Çin ve Güney Kore dahil hiçbir ülke için daha bu hikayenin son sayfasına yaklaşmadık. Bu macerayı 10'luk bir boks maçına benzeteceksek büyük ihtimalle 2 veya 3. raunddayız henüz. Bu nedenle kriz sonrası dönemle ilgili jeopolitik tahminler yaparken de durumun geçici ve değişken geçici olduğunu unutmayalım. Çin ve Güney Kore gibi ülkelerde bile ikinci ve hatta üçüncü dalgaların gelmesi resmi değiştirebilir. Ama bugünden bir resim çizmek durumundaysak ABD'nin bu işten oldukça kötü bir karne ile çıkacağını varsayabiliriz. Ekonomik ve ırksal eşitsizlik, sağlık sektörünün sorunları, siyasi kutuplaşma, altyapı problemleri, Trump faktörü, aşırı bireycilik ve bencillik, kontrolsüz kapitalizm, aşırı tüketim anlayışı, siyasi gündemin sık sık suni konulara odaklanması gibi şeyler ABD'nin bu krize zayıf ve hazırlıksız yakalanmasına ve belki de dünyadaki prestij ve otoritesi dahil ciddi kayıplarla çıkmasına neden olacak. ABD dünyanın en güçlü ülkesi olabilir ama artık bu ibarenin üzerinde bir asteriks var. Ayrıca bugün ABD'ye dünyanın lideri demek da artık mümkün değil. Korona bu yönde daha önce başlamış süreçleri belirginleştirdi.

Korona aslında **Trump'ın ideolojisini besleyen**, beslemesi beklenebilecek bir gelişme: "Dünya tehlikeli bir yer, içimize dönelim, dışa bağımlılığımızı azaltalım, göçmenleri dışarıda tutalım, küreselleşme bizi zayıflatıyor" vs. Ama Trump krizde gösterdiği beceriksizliği, ilgisizliği, benmerkezciliği ve narsistliği, bölücülüğü, teknik konulardaki bilgisizliği, tarzı ve ekibi ile bu avantajı kullanamıyor gibiydi. Derken destek oranını artarak %49'a, krizdeki performansını onaylayanların oranını yüzde %60 gösteren kamuoyu yoklamaları geldi. Seçimleri kimin kazanacağını dünya siyaseti üzerindeki olası etkilerini de hatırlayarak bu konuya biraz eğilelim: Krizlerde ve savaşlarda Amerikan halkı en azından ilk başa Başkanı'nı destekler, bu o mu? Yoksa başta dediğimiz koronanın ideolojisini "doğrulaması" Trump'ın performans başarısızlıklarını unutturuyor mu? Joe Biden'ın hem kişisel dezavantajları hem de izole olarak kamuoyunun gözünden uzak olması Trump'a mı yarıyor? Hemen her gün basın toplantısı yaparak medyada yer alması, orada ne kadar saçmalamasından bağımsız olarak, görünürlüğünü arttırıyor ve bu da yeterli mi? Ayrıca paradoksal gibi görünse de ekonomiyi bir an önce açma konusundaki aceleciliği krizden ekonomik olarak etkilenen kesimlerde destek bulmasına mı neden oluyor? Belki de Trump bu yolla bilerek veya farkında olmadan şöyle bir avantaja sahip olabilir: ekonomi kötüye gittiğinde normalde bu haklı ya da haksız başkanın defterine yazılır ama şimdi Trump, "ben aslında ekonomiyi daha önce

açmak istedim ama engellediler” diyerek o olumsuz etkiden kendini belki de sıyracak mı? Ayrıca Trump’ın tabanının yoğun olduğu orta/iç eyaletlerde birkaç cep dışında daha virüsün etkisi oldukça sınırlı. Bu kriz hala büyük oranda iki okyanus kıyısındaki bölgeleri vuran bir şey. Tabii bu durumun hep devam edeceği düşünülemez, sonunda iç bölgelere de kırsal yerleşimlere de gelecek. O zaman Trump’ın yukarıda bahsettiğimiz olumsuz özelliklerinin somut sonuçları daha net ortaya çıkabilir.

ABD ordusu, istihbaratı, polisi, hapishaneleri, özel güvenlik şirketleri ve özel şirket ordularına 1 trilyon dolardan fazla para harcıyor ama gerektiğinde en basit maskeyi, nefes alma cihazını üretmekte, bunun için organize olmakta mobilize olmakta zorlanıyor. Bu Amerikalılar için düşündürücü ama acaba bu durum ülkenin dünyaya projekte ettiği kaba ve yumuşak güce ne kadar etki eder? Maske ve ventilatör gibi çok basit şeyler için organize olamayan ABD, diyelim, Çin’in hemen dibinde yaşanacak bir askeri çatışmada 1) onu yenebilecek kadar organize olabilir mi? Belki. Ama asıl soru: 2) bu yaşanan beceriksizlik, dağınıklıktan sonra böyle bir şeye girişmeye cesaret edebilir mi? 3) 3. taraflar duruma bakıp nasıl pozisyon alır?

Çok lineer düşünmeyelim: Belki bu kriz Amerika’nın silkelenip kendine gelmesi için bir vesile de olabilir mi? Olabilir. Trump olmasaydı tam böyle olmazdı diyenlerin haklı olduğu noktalar yok mu? Var. Trendler hep devam eder mi? Etmez. Toparlanmak hala ABD’nin kendi elinde mi? Evet.

Bu liste uzatılabilir. Ama “eğer”leri topladığınızda ortaya ille de somut bir şey çıkmak zorunda değil. Amerika’nın toparlanması kaçınılmaz değil, hatta bir parça kötümser ya da şüpheciyseniz çok yüksek ihtimal değil. “Amerika genelde geç uyanır ama bir uyanı mı da o dev ve eşsiz insan, para, bilgi, teknoloji, hammadde, organizasyon, ilişki birikimini bir konuya yöneltip sonuç alır” diye özetlenebilecek genel bir görüş/algı/bilinçaltı şey var. Krizi o çıkardığında, hatta koronaya karşı saçmaladığında bile herkesin hemen dolara koşmasının en önemli nedeni belki de bu: “Amerika bir yolunu bulur, bu işi başarır.” Bu şey o kadar güçlü ki, ciddi başarısızlıklar bile onu pek yıkamıyor. Evet ama ABD’nin hata yapma marjı giderek azalıyor. ABD artık rakipsiz değil. ABD hegemonyası artık ölümsüz değil. Çin’in küresel ölçekte ABD’yi geçmesi kesin değil, çünkü onun da burada tekrarlamaya yerimiz olmayan belki 15-20 maddelik ciddi yapısal ve uzun dönemli problem ve dezavantajları var. Ama bunlara rağmen Çin bu

krizden aradaki farkı belirgin derecede kapatarak çıkabilir.

Çin: Küreselleşmeden belki de en çok istifade eden iki ülke ABD ve Çin. Ama tabii özellikle ABD’de bu kazanımların ve maliyetlerin eşit paylaşıldığını söylemek zor. Şimdi küreselleşme sekteye uğrarsa Çin’in en azından bir süre sarsıntı geçirmesi beklenebilir. Batı’ya ihracatı, kendisine yönelik dış yatırım ve teknoloji transferi sekteye uğrarsa Çin’in kendi iç pazarını ve hizmet sektörünü geliştirme planları hızlanmak zorunda kalabilir. Küreselcilerin iddiasının aksine yakın ekonomik ilişki siyasi/askeri/psikolojik sürtünmeyi engellemiyor. Ama bu ilişkinin düzeyinin hızlı bir şekilde düşmesi halinde bunun da yeni sürtüşmeler yaratması beklenebilir. Eskiden kuytularda söylenen şüpheli, çatışmacı, komplocu, ırkçı, düşmanca ifadeler artık daha yüksek sesle ifade edilmeye başlanabilir. Koronayla, ABD-Çin arasında, karşılıklı bağımlılık, temas, işbirliği azalıp, rekabet, güvensizlik, önyargı, husumet ve hatta çatışma artabilir. Çin bu işi daha iyi kotarırsa Amerikalılar onun nefesini daha yakından hissedebilir, “bunlar bizi geçmeden bir şey yapalım” yaklaşımı artabilir. Çin Komünist Partisi yaşanabilecek ekonomik sarsıntıda meşruiyetini Çin milliyetçiliğine daha da fazla dayanarak aşmak isteyebilir. Tabii bir soru da şu: şirketler Çin’den çekilmeye başlarsa ülkelerine mi dönecekler yoksa Türkiye ve Meksika gibi daha yakında yerlere mi?

İçinden geçtiğimiz kriz gibi dönemler zaten başlamış bazı tarihsel süreçleri hızlandırır, bazılarını yavaşlatır veya durdurur, bazen de tersine çevirir. Krizin nasıl sonuçlanacağına dair tahminlerimiz olabilir ama yine de temkinli olalım. Sadece 2 ay önce hem Çin’in ülke olarak, hem sisteminin, hem de lider Xi’nin bu krizden ciddi yara alarak çıkacağı hakim bir görüştü. Bu şimdi tersine döndü gibi ama yine dönebilir. Unutmayalım Çin’de hala virüs ile tanışmamış 1 milyarın üstünde insan var. Ayrıca Çin’in dış ticaretinde önemli dalgalanmalar beklenebilir. Başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler imalatın artık kendi ülkelerinde ya da yakınlarda olmasına tercih edebilirler. Bu teorik olarak Türkiye gibi ülkelere yatırım miktarının artmasını artacağını düşündürebilir. Ama tedarik zincirleri karmaşık şeyler ve olsa bile bunun çok hızlı ya da tam gerçekleşmesi sürpriz olur.

Avrupa Birliğı şu aşamaya kadar çok iyi sınav vermedi. Özellikle İtalyan yardım çağrılarına diğer ülkelerden yanıt gelmemesi, Çin ve Rusya gibi ülkelerin propaganda amaçlı da olsa destek göstermeleri en azından hatırlanacaktır. AB'nin bu performansı onu sınırlamak, geriye püskürtmek ve bazı durumlarda ondan ayrılmak isteyenlerin elini bir derece ve bir süreliğine güçlendirebilir. Merkel sahneden çekildikten sonra Avrupa'nın lidersiz, dünyanın daha da "Avrupasız" olması ciddi bir ihtimal. İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'ye oranla Almanya'nın başarılı performansı eğer devam ederse bu ülkenin en modern büyük Avrupa ülkesi olduğu algısını daha da güçlendirir. Krizin uzaması ve derinleşmesi Rusya'ya Avrupa'da kendine yakın unsurları etkileme ve güçlendirme fırsatı sunabilir. AB'nin çevresindeki krizlere müdahil olma iradesi azalabilir. Ama yukarıdakiler zaten bir süredir devam eden trendler.

Rusya:Korona henüz Rusya'yı ciddi şekilde vurmuş değil. Ama Suudlarla petrol fiyat çatışması ve dünyada ekonomik daralma ile beraber korona enerji talebini daha da kısarsa Rusya'nın ekonomik hesapları ilave olumsuz etkilenir. Batı'nın kendi içinde karışması ve içine dönmesi Putin'i memnun ediyor olabilir. Ama Trump'ın kaybetmesiyle Rusya'ya yönelik baskının artacağını, içeride hoşnutsuzluğun artmaya başladığını, elitler arasında muhtemelen görünenin ötesinde bir çatışma olduğunu varsayabiliriz. Korona Putin'in aktif ya da pasif emeklilik planlarını muhtemelen olumsuz etkiler. Virüsün Rusya'yı ciddi şekilde vurması durumu daha da ilginçleştirebilir. Çin ABD geriliminin artması bir yandan Rusya'yı önemli bir orta oyuncu haline getirebilirken, öte yandan da onu giderek daha fazla Pekin'e yaklaştırabilir. Koronanın Putin için olumlu sayılabilecek bir etkisi ise Batı'nın Rusya'nın kendi yakın coğrafyasında askeri dahil müdahalelerine karşı direnme kapasite ve isteğini azaltması olabilir. Koronanın Rus sağlık ve sosyal güvenlik sistemi ve gelir adaletindeki bozuklukları netleştirmesinin öngörülemez iç siyasi sonuçları olabilir.

İran, rejimin hem ideolojik hem kadro olarak yaşlanması, ekonomideki yönetim sıkıntıları, ambargolar ile artan dünya piyasalarından kopukluk, düşen petrol fiyatları ve talebiyle beraber artık "en ciddi krizden" sadece birkaç sarsıntı ötede olabilir. Korona bu listedeki tüm faktörleri üzerindeki yükü daha da

arttıracak. Rejimin meşruiyyət sorunu giderek derinləşir. İleride rejimin sonunun tarixi yazıldığında koronaya da en az birkaç paragraf ayırmak gerekebilir. Rejim Suriye və Irak'ta sanki anormal bir şey yokmuş gibi davranmaya davam ediyor ama bu muhtemelen sürdürülebilir değıl. Korona dış maceralarını ekonomik maliyetinin daha da tepki çekmesine neden olabilir.

Şu ana kadar koronanın vurduğı ölkelerin nerdeyse tamamı zengin ve oturmuş sistemi olan ölkelerdi ve ne kadar zorlandıklarını, muhtemelen daha da fazla zorlanacaklarını görüyoruz. Sıra fakir, dağınık, zayıf, bölünmüş, unutulmuş, devletsiz, doktorsuz ölkelere geldiğinde ne olacak? Korona henüz **Güneydoğı Asya ve Afrika**'ya ciddi şekilde girmedir. Korona bu ölkelerde öngörölemeyecek büyüklükte yıkım ve hatta kaosa neden olabilir. Bu bölgelerin iklimi, nispeten genç nüfusu ve belki yıllardır zorluklarla yaşamının getirdiğı genetik bağıışıklık koronaya karşı bir derece koruma sağlayabilir. Ama bunun mutlak olmasını beklemek de gerçekçi değıl. Bu iki bölge koronanın hışımına uğrarsa bunun Türkiye gibi ölkeler için de ciddi olumsuz etkileri olur. Göçmenler, radikal örgütler, devletler arasında ve içinde savaşlar, devlet sistemlerinin sarsılması ve hatta çökmesi en olumsuz senaryolar arasında sayılabilir. Bu durumda Avrupa'nın kapılarını iyice kapatması, Türkiye'nin bir tür tampon ölkə haline gelmesi ve Suriye krizinde yaşanana benzer, belki onun da ötesinde zorluklarla karşılaşması ihtimal dahiline girer. Bunlardan da önce hemen sınırımızın ötesinde mülteci kampları koronanın gelmesiyle içburkucu insani felaketlere sahne olabilir. Artık yeni göçmen alacak durumda olmayan, kendi korona ile cebelleşen Türkiye'nin yapabilecekleri de dünyadan gelecek yardım da sınırlı olabilir.

Sonuç: En genel açıdan bakarsak koronanın **dünya sistemi** üzerindeki etkisinin en azından başlangıçta ve bir süre içe kapanma, devletlerin ve milliyetçiliğın güçlenmesi, enternasyonel ve kozmopolit kurum ve ideolojilerin zayıflaması, karşılıklı bağıımlılık/ticaret/yatırım/finans/turizm/eğitim/işçi akımlarının sekteye uğraması şeklinde olması daha yüksek ihtimal. Bu duruma karşı bir atak oluşur ve başarılı olur mu onu da göreceğiz. Bazen bilardo toplarının çarpışmasından şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkabilir. Korona dünyada hemen herkesin hissettiğı ama belki de tam anlamlandıramadığı bir değışim, belirsizlik ve sürüklenme sürecinin tam ortasına düştü. Mevcut gelişmelerin karmaşıklık, iç içe geçmişlik, değışkenlik ve ele avuca sığmazlığı koronanın orta ve uzun vadeli sonuçları ile ilgili kesin konuşmayı zorlaştırıyor. Daha sağlıklı olan, kestirip atmak yerine, 1) önde gelen devletler arasındaki, 2) ölkeler içindeki denge, gerilim ve

tartışmaları iyi takip edip tespit ve tahminlerimizi sürekli gözden geçirmek olabilir.

Daha krizin içinde olduğumuz için oran duygumuz bir parça zedelenmiş olabilir. “Hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” sözü muhtemelen hak ettiğinden çok daha fazla ve daha güvenle telaffuz ediliyor. Hiçbir şey, savaşlar, iç savaşlar ve pandemi bile her şeyi sıfırla(ya)maz. Ama bu, radikal değişimler olma ihtimalini küçümsemek değil. İnsanlık hem bugünden farklı bir geleceği (ve geçmişi!) hayal etmekte zorlanıyor, hem de sık sık “artık hiçbir şey aynı olmayacak” diyebiliyor. Halbuki, hem bugünkü değer, ilişki, kurum, alışkanlık ve yaşam tarzları değişmez, “kaçınılmaz” değil, hem de en büyük krizlerden sonra bile o kadar da çok şey değişmiyor. “Statükonun gücünü hiç küçümseme” (“never underestimate the power of the status quo”). Statüko güçlüdür, çünkü,

- 1) arkasında genellikle etkin, organize, “idmanlı” bir güç bloğu ve güçler dengesi vardır.
- 2) Hareketsizlik (“inertia”) mevcut durumu (ya da ona oldukça yakın bir şeyi) avantajlı kılar.
- 3) mevcut durum daha tanındıktır, “insanlar” ona aşinadır, değişim onun işine yarayabilecekler için bile gizli, tehlikeli, korkutucu olabilir.
- 4) Değişimi isteyenler parçalı, birbirinden kopuk, bazen habersiz, çelişkili ve kafası karışıktır.

Tüm dünyayı evine kapatan korona küçümsenebilecek bir şey değil. Ama sonuçlarının büyüklüğü koronanın dramatikliğinin gerisinde kalabilir.